

สัญญาณแห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อ บุคคลพิการทางสายตาของนิทรรศการบทเรียนในความมืด

The Set of Enlightening Signs for Enhancing Positive Attitude towards Blind People: A Study of Dialogue in the Dark Exhibition

อนรรักษ์ จันทรดำ (Anurak Chandam)¹

Received: July 1, 2019

Revised: August 12, 2019

Accepted: August 29, 2019

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สัญญาณที่สำคัญแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืด จากความรู้สึกละแวกต่อผู้พิการทางสายตาเป็นการยอมรับและเข้าใจ โดยใช้หลักทางสัญวิทยาในการวิเคราะห์และถอดสัญญาณความหมายการสื่อสารจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการบทเรียนในความมืด ด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) โดยผลการศึกษาพบว่า นิทรรศการบทเรียนในความมืดมี 4 สัญญาณที่ทำให้ผู้รับสารเปลี่ยนจาก “เวทนา” เป็น “ยอมรับและเข้าใจ” คือ 1) บทสนทนา 2) ความมืด 3) ผู้นำทาง 4) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ซึ่งเป็นไปตามแกนหลักของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ผลการศึกษาสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์พบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีทัศนคติที่เข้าใจและยอมรับในตัวผู้พิการทางสายตากขึ้น แต่ยังคงมีความสงสารเวทนาอยู่ ในอนาคตต่อยอดครั้งนี้ไปสู่

¹ คณะสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of Mass Communication, Ramkhamhaeng University

การสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของความสงสาร
เวทนาต่อผู้พิการทางสายตาได้อย่างสมบูรณ์

คำสำคัญ: ผู้พิการทางสายตา, สัญณะ, นิทรรศการบทเรียนในความมืด

Abstract

This study aimed at analyzing the signification signs that the visitors received the message from Dialogue in the Dark Exhibition-changing their attitudes and perceptions toward blind people from pity into acceptance and understanding. Semiotics was employed to analyze two data sources, namely, data collected from the researcher's participatory observation, and data collected through in-depth interviews from people participating in the exhibition. The descriptive analysis was used through transformative learnings. The study found 4 key signs, that changed the participants' pity to acceptance and understanding, included 1) dialogue, 2) darkness, 3) guides, and 4) visitors that assisted to change the visitors' attitudes and perceptions toward blind people. All these signs were the key factors to support transformative learning process among them. The results from the interviews also revealed that the visitors gained a better understanding, respect, and acceptance toward blind people; however, they still had a pity feeling toward them. In the future, to continue changing the people's feeling toward the blind, we could convey the message through other activities that could completely change the attitude of compassion for the visually impaired.

Keywords: Blind People, Signs, Dialogue in the Dark Exhibition

บทนำ

การสูญเสียดวงตาไม่ใช่การสูญเสียทุกอย่างในชีวิต เป็นความจริงที่ปฏิเสธไม่ได้เกี่ยวกับคนตาบอด ซึ่งไม่ใช่แต่เพียงผู้พิการเองที่รู้สึกย่อท้อไร้ค่าในภาวะที่ตนไร้ดวงตา แต่ผู้คนรอบข้างและสังคมก็มีส่วนร่วมอยู่มากในการสร้างความรู้สึกต่ำต้อยด้อยค่าให้แก่ผู้พิการทางสายตา ไม่ว่าจะเป็นการไม่เชื่อมั่นว่าจะเรียนรู้พัฒนาตนเองได้เหมือนคนทั่วไป ไม่วางใจในการทำงาน ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างคนปกติ แม้แต่การช่วยเหลือต่าง ๆ ก็มีส่วนในการสร้างความรู้สึกด้อยค่าในตัวเองของผู้พิการทางสายตาด้วยเช่นกัน

มักมีผู้เปรียบเทียบเสมอว่าโลกของคนตาบอดนั้น คือ โลกแห่งความมืดมิด และข้อเปรียบเทียบนี้เองกลายเป็นจุดเริ่มที่แบ่งโลกของคนตาบอดออกจากโลกของคนทั่วไป โดยมีจินตนาการความเชื่อและประสบการณ์เกี่ยวกับความแตกต่างนานาประการเป็นปัจจัยสนับสนุน (กิตติพงศ์ สุทธิ, 2549)

จิรพร แฝวกิ่ง และโสภา อ่อนโอภาส (2546) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้พิการจะพบอุปสรรคทั้งตนเองและสภาพแวดล้อม ด้วยความพิการที่มีส่วนทำให้รู้สึกด้อยค่าและไม่กล้าแสดงออกทางสังคม และด้วยเจตคติของคนในสังคมที่ไม่เห็นความสำคัญของผู้พิการต่อการออกมาใช้ชีวิตในสังคม

ในเวลาที่ยืนความช่วยเหลือ จึงมักมาในรูปแบบของการสงเคราะห์มากกว่าการสร้างโอกาส และสร้างปัจจัยที่เอื้อให้คนตาบอดได้พัฒนาศักยภาพของตน อันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งพาตนเองได้และเป็นอิสระ (วีระศักดิ์ จันทรส่องแสง, 2549)

โดยทัศนคติเหล่านี้อยู่บนฐานของแนวคิด “สงเคราะห์นิยม” หรือ “เวทนานิยม” คือ การรู้สึกเวทนาสงสาร โดยการรับรู้ดังกล่าวส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นมาจากการรับรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ โดยพวงแก้ว กิจธรรม (2557) ได้กล่าวไว้ว่า ประชาชนยังรับรู้ หรือมีความเชื่อตามที่มีสื่อส่วนใหญ่นำเสนอว่า ความพิการหรือผู้พิการเกิดจากบาปกรรมที่ผู้พิการคนในครอบครัว หรือคนใกล้ชิดทำไว้ในชาติก่อน รวมถึงผู้พิการรักษาไม่หาย ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ทำอะไรไม่ได้ นำสงสาร นำเวทนา จึงเป็นภาระของครอบครัวที่ต้องชดใช้กรรม โดยการเลี้ยงดูผู้พิการไปตลอดชีวิต ซึ่งภาพลักษณ์ของผู้พิการในสายตาของสื่อจึงเกิดจากการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา และการพบเห็นผู้พิการอย่างฉาบฉวย ผู้พิการจึงยังคงถูกสื่อนำเสนอในเชิงลบ พร้อมกันนั้นสื่อยังมักเอาข้ออ่อนด้อยหรือข้อบกพร่อง

ของผู้พิการมาล้อเลียนเพื่อสร้างความสนุกสนานให้คนรับสื่อ ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงมายาคติของคนในสังคมที่มีต่อผู้พิการทางสายตา ซึ่งจะเห็นได้ว่าสื่อถือว่่าเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดมายาคติข้างต้น ดังนั้นถือได้ว่า สื่อมีอิทธิพลในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการลบล้างมายาคติเดิมที่มีต่อผู้พิการทางสายตาไปสู่การสร้างการรับรู้ เข้าใจ และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อผู้พิการทางสายตาในเชิงบวก คือ การพึงเข้าใจว่า ผู้พิการมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และสิทธิพลเมืองไทยอย่างเท่าเทียมกับคนทั่วไป ข้อจำกัดหรือความบกพร่องเป็นเพียงความแตกต่างอันเกิดจากสาเหตุที่อธิบายเชิงวิทยาศาสตร์ได้ ผู้พิการที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพอย่างเหมาะสมสามารถพึ่งพาตนเอง ศึกษา ประกอบอาชีพ มีรายได้ และสามารถร่วมสร้างสังคมที่ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุขอย่างเท่าเทียมกัน

สื่อ (Channel) คือ เครื่องมือหรือตัวกลางที่ใช้ในการนำข่าวสาร เรื่องราว (Message) จากผู้ส่งสาร (Sender) ไปสู่ผู้รับสาร (Receiver) โดยสื่อในปัจจุบันสามารถจำแนกรูปแบบและประเภทของสื่อได้อย่างหลากหลายมากขึ้น โดยมีสื่อประเภทหนึ่งถึงแม้ว่าจะไม่ใช่สื่อใหม่ แต่ก็เป็่นสื่อที่มีการพัฒนารูปแบบไปตามยุคตามสมัยอย่างเห็นได้ชัดนั่นก็คือ สื่อกิจกรรม (Promoted activities) ซึ่งรูปแบบหนึ่งของสื่อกิจกรรมที่ได้รับความนิยมและเป็นที่น่าสนใจก็คือ นิทรรศการ (Exhibitions) Kaplan (1995 อ้างถึงใน พฐู คูศิริพิทักษ์, 2556) เป็นนักเขียนท่านหนึ่งที่ได้ร่วมเขียนหนังสือ In Museum Media Message กล่าวว่า นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นผลผลิตการวิจัยที่ผ่านกระบวนการจัดการเพื่อนำเสนอความคิดและสื่อสารผ่านสัมผัสต่าง ๆ สัมผัสทางสายตาที่ผ่านกระบวนการทางความคิดและวัฒนธรรม กล่าวได้ว่า การนำเสนอของนิทรรศการมิใช่เพียงแต่นำเสนอด้วยรูปภาพและข้อความเท่านั้น แต่ควรจะนำเสนอโดยนึกถึงผัสสะต่าง ๆ พยายามเข้าถึงจิตใจของผู้ชม เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม การนำเสนอด้วยวิธีการที่หลากหลายที่ผู้ชมมีอาจคาดเดาได้นั้น จะทำให้ผู้ชมตื่นเต้นมากขึ้นและได้ประสบการณ์ที่แตกต่างกลับไป ผู้ชมเป็นผู้ปฏิบัติการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกระบวนการสื่อสารทั้งหมด ผู้ชมนำประสบการณ์แปลกใหม่ ความรู้ และมุมมองไปใช้ในการเรียนรู้ในประวัติศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรม

โดยในวชิการพิพิธภัณฑ์นั้น หากพิพิธภัณฑ์หรือนิทรรศการใดสามารถทำให้ผู้ชมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ย่อมหมายถึง พิพิธภัณฑ์นั้นประสบความสำเร็จ

โดยการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานั้น คือ การพัฒนาความรู้หรือทักษะ การขยายฐานความสัมพันธ์ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนพฤติกรรม การสร้างความหมายใหม่ของประสบการณ์ (Sawyer et al., 2002) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลสามารถสร้างที่จะสร้างความหมายใหม่ของประสบการณ์ ผ่านการตรึงตรองใคร่ครวญ และ ทบทวนกรอบความคิดเดิมที่ตนเองคุ้นชิน สะท้อนความคิดและพยายามเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เชื่อถือได้ถูกต้องและเที่ยงตรงกว่า (Mezirow et al., 1990) จากความสำคัญในการศึกษาการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงในนิทรรศการที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นิทรรศการเรียนรู้ในความมืด หรือ Dialogue in the Dark มีความเหมาะสมในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากนิทรรศการ “บทเรียนในความมืด: Dialogue in the Dark” ได้พัฒนาสร้างเป็นนิทรรศการชั่วคราวและถาวร จัดแสดงมาแล้วกว่า 160 เมือง 35 ประเทศทั่วโลก โดยนิทรรศการนี้จะกระตุ้นให้ผู้เข้าชมได้ตระหนักถึงความสำคัญของประสาทสัมผัสในร่างกายของเราวามีความสำคัญยิ่งนัก ซึ่งถือเป็นการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ในสังคมแห่งวิทยาศาสตร์ที่ไม่มีพรมแดนได้อย่างแท้จริง (จัตุรัสวิทยาศาสตร์, 2555)

จุดเริ่มต้นของ Dialogue in the Dark ก่อตั้งโดย Andreas Heinecke ชาวเยอรมันที่มีเชื้อสายยิว จากเหตุการณ์ในอดีตที่น่าสะเทือนใจของชาวยิวในยุคนาซี ทำให้เขาสนใจในปัญหาการกีดกันทางสังคม ความไม่เท่าเทียม และความเหลื่อมล้ำของสังคม โดยเมื่อวันหนึ่งในขณะที่เขาทำหน้าที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ และได้พบกับหนุ่มผู้พิการทางสายตาคนหนึ่ง ทำให้เขาได้รับรู้เรื่องราวของผู้พิการทางสายตาที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโดยไม่ได้รับความเป็นธรรม ทำให้เขาเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างความตระหนักต่อสังคมที่มีต่อผู้พิการทางสายตา เพื่อให้ผู้คนในสังคมเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องถึงมุมมองด้านความคิด ความต้องการ และการดำเนินชีวิตของผู้พิการทางสายตา เขาจึงได้ก่อตั้งนิทรรศการ Dialogue in the Dark ขึ้นในปี 1988 โดยมีการหมุนเวียนจัดแสดงนิทรรศการทั่วโลก และได้รับความสนใจเข้าชมจากผู้คนทั่วโลกกว่า 6 ล้านคน ก่อให้เกิดการจ้างงานผู้พิการทางสายตากว่า 6 พันคน (วรินทร์า ศิริสุทธิกุล, 2557)

สำหรับนิทรรศการ Dialogue in the Dark ในเมืองไทยนั้น ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกโดยสร้างนิทรรศการชั่วคราวขนาด 200 ตารางเมตร ในงานสัปดาห์วิทยาศาสตร์ ช่วงเดือนสิงหาคม 2551 หลังจากนั้นนิทรรศการได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทำให้ได้นำมาจัดแสดง ณ จัตุรัสวิทยาศาสตร์ ชั้น 4 อาคารจามจุรีสแควร์ สามย่าน กรุงเทพฯ บนพื้นที่นิทรรศการประมาณ 600 ตรม. และยังคงดำเนินการภายใต้องค์การพิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์แห่งชาติ (อพวช.) จนถึงปัจจุบันโดย Dialogue in the Dark นิทรรศการบทเรียนในความมืดในประเทศไทย มีสถิติผู้เข้าชมนิทรรศการในปี 2014 เป็นจำนวน 18,473 คน ซึ่งมากที่สุดเป็นอันดับ 3 ของเอเชีย

โดยจากวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่องการประกอบสร้างชุดสัญญาแห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อบุคคลพิการทางสายตาของนิทรรศการบทเรียนในความมืด (อนรรักษ์ จันทรดำ, 2559) ผลการศึกษารูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืดพบว่า นิทรรศการบทเรียนในความมืดมีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างมายาคติใหม่เพื่อลบล้างมายาคติเดิมที่เกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา โดยให้ผู้มีสายตาดีมาทดลองเป็นผู้พิการทางสายตา เพื่อสร้างประสบการณ์ร่วมแก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ เกิดกระบวนการสะท้อนความคิด และนำไปสู่การลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม การกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการยอมรับและความสนใจในปัญหาของผู้พิการ รวมถึงการเปลี่ยนทัศนคติจากความสงสารเวทนาเป็นความยอมรับ เข้าใจ และเคารพในตัวผู้พิการ ผ่านการสื่อสารภายในนิทรรศการบทเรียนในความมืด ซึ่งประกอบไปด้วยห้องจัดแสดงทั้งหมด 6 ห้อง โดยมีจุดเริ่มต้นจากห้องรับรอง และพัฒนาเหตุการณ์ต่อไปในห้องตลาด ห้องป้ายรถประจำทาง ห้องดนตรี และห้องบาร์ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นจะเป็นการสร้างประสบการณ์ให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ในมุมมองผู้พิการทางสายตา และเข้าสู่ขั้นภาวะวิกฤตในห้องบาร์ เมื่อผู้นำทางเฉลยว่าตนเป็นผู้พิการทางสายตา นำไปสู่ภาวะคลั่งคลายต่อมาในขณะที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้มีโอกาสพูดคุยสอบถามทุกเรื่องที่สงสัยต่อผู้นำทาง และเข้าสู่การยุติเรื่องราวเมื่อผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้ออกมาสู่แสงสว่างและได้เห็นใบหน้าของผู้นำทาง รวมถึงได้เขียนความรู้สึกในสมุดเยี่ยมชม ทั้งนี้การสื่อสารภายในนิทรรศการบทเรียนในความมืดยังให้ความสำคัญกับบทสนทนา การพูดคุยที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ซึ่งเป็นผู้มีสายตาดี และผู้พิการทางสายตา ซึ่งได้แก่ ผู้นำทาง พนักงานขับรถ และพนักงานบาร์

ไม่ว่าจะเป็นการจดจำชื่อและเรียกชื่อผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ไม่บอกว่าผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตา การซักถามข้อสันนิษฐาน การบรรยายบรรยากาศขณะนั่งรถตุ๊กตุ๊ก และการซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา

จากผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาทำการวิเคราะห์สัณยະที่สำคัญแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในควมมิตจากความรู้สึกเวทนาต่อผู้พิการทางสายตา เป็นการยอมรับและเข้าใจ เพื่อนำมาอภิปรายและนำเสนอในบทความวิจัยฉบับนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์สัณยະที่สำคัญในการสะท้อนเป้าหมายหลักที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในควมมิตจากเวทนาเป็นยอมรับและเข้าใจ

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับผู้พิการ

ผู้พิการ หมายถึง คนที่มีความผิดปกติหรือบกพร่องของร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ซึ่งความผิดปกตินี้อาจรุนแรงส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการด้านร่างกายและจิตใจได้ (ดารุณี อุทัยรัตนกิจ, 2538)

ประเภทของผู้พิการ

ประเภทของผู้พิการได้มีการกำหนดประเภท และคำจำกัดความการพิการไว้อย่างหลากหลาย ผู้วิจัยขอสรุปประเภทและความหมายของการพิการแบบต่าง ๆ ไว้ดังนี้

แนวคิดการมองเรื่องความพิการ ซึ่งเป็นที่มาของนโยบายหรือโปรแกรมต่าง ๆ ที่มีการใช้อยู่ในโลกปัจจุบัน มีแนวคิด (Edmonds, 2005) 4 แบบ คือ 1) แนวคิดการกุศล (Charity model) 2) แนวคิดเชิงการแพทย์ (Medical model) 3) แนวคิดเชิงสังคม (Social model) 4) แนวคิดสิทธิพลเมือง (Citizenship model) ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดสิทธิพลเมือง (Citizenship model) มาเป็นกระบวนทัศน์ในการศึกษาวิจัย เนื่องจากมีความสอดคล้องกับเป้าหมายหลังอันพึงประสงค์ของนิทรรศการบทเรียนในควมมิต โดยแนวคิดนี้ชี้ถึงความต้องการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดการแพทย์และแนวเชิงสังคม โดยใช้รูปแบบการพัฒนาแบบบูรณาการ (An integrated

Development approach) ซึ่งมีหัวใจอยู่ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ มีโอกาสเข้าร่วมรับประโยชน์และสร้างประโยชน์จากนโยบายด้านผู้พิการและบริการในชุมชน และในสถาบันทุกระดับ

แนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นเป็นแนวคิดที่ถูกกล่าวถึงอย่างเป็นสากล แต่เนื่องด้วยในการศึกษาครั้งนี้ศึกษาในบริบทสังคมไทย ทำให้ยังมีแนวคิดที่เกี่ยวกับช่องในการมองผู้พิการในสังคมไทย ได้แก่ แนวคิดเรื่องกรรมและเวทนานิยม

ในประเทศไทยศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อการกำหนดความหมายของผู้พิการมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในแง่สถาบันทางวัฒนธรรมและในแง่ของหลักกรรม โดยแนวคิดเรื่องกรรมมีความเชื่อในเรื่อง กรรม บาป บุญ และการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งจะเห็นได้ว่า กรรมจะเป็นสิ่งอธิบายที่มาของการเกิด ดังนั้นเพื่อให้พ้นจากการเกิดจึงจำเป็นต้องสร้างกุศลกรรม เพื่อให้กลายเป็น “บุญ” หรือกรรมดี ซึ่งในศาสนาพุทธก็ยังมีคำสอนในเรื่องการทำบุญทำทานและความเมตตากรุณา ซึ่งอาจมองได้ว่า โดยตัวหลักคำสอนเองแล้วมิได้มีความหมายในเชิงกดขี่บุคคลและซ้ำหากมองตามเจตนารมณ์ของศาสนาพุทธ น่าจะเป็นการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างบุคคล ในแง่ของการละลายอัตตาและความเห็นแก่ตัว และการมองทุกคนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสังสารวัฏ แต่ทว่าเมื่อหลักคำสอนถูกนำมาปฏิบัติอย่างไม่ตระหนักก็สามารถก่อให้เกิดสถานภาพและอัตลักษณ์ที่ตกต่ำของผู้พิการในสังคม และทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สร้างให้ผู้พิการกลายเป็น “วัตถุเพื่อการสงเคราะห์” ซึ่งการปฏิบัติข้างต้นในสังคมเป็นผลมาจากปัจจัยในการให้หรือช่วยเหลือ คือ “ผู้ให้ทาน” มักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า “ผู้รับทาน” ซึ่งมักเป็นผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นด้วยกระแสทุนนิยมตะวันตกได้พัฒนาเข้ามาครอบงำสังคม ทำให้ความห่างและเหลื่อมล้ำทางสังคมของผู้ให้และผู้รับยังมีความเข้มข้นมากขึ้น (ถนอมนวล หิรัญเทพ, 2551)

จากการศึกษาข้างต้นของ ถนอมนวล หิรัญเทพ (2551) ยังพบว่า ถึงแม้สังคมไทยจะมีแนวโน้มในการยอมรับ ส่งเสริม และพัฒนาผู้พิการไปในทางแนวคิดสิทธิพลเมือง แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องกรรมและเวทนานิยม ซึ่งมีความเวทนาสงสารเป็นเครื่องมือสำคัญก็ยังคงอยู่ในสังคมโดยตลอดเช่นกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นในเชิงสนับสนุนแนวคิดหลัก เนื่องจากภายใต้กระบวนการทำให้ประเทศให้ทันสมัย หรือมีอารยธรรมแบบ

ตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นวิทยาการทางการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพ รวมถึงสิทธิพลเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ถูกเชิดชูถึงความทันสมัย ในขณะที่ความคิดดั้งเดิมนั้นคือ เรื่องกรรมและเวทนาสาจารย์ย่อมถูกลดความสำคัญลงไป แต่ก็ได้หายไปเพียงแต่ทำงานในลักษณะคลื่อนไถ่น้ำด้านนอกที่อาจมองไม่เห็น แต่ยังคงส่งผลต่อสังคมที่มีต่อผู้พิการได้เสมอ นอกจากนี้จากงานวิจัยของเสาวนีย์ สีสอง (2556) ยังพบว่า แม้ว่าสถานภาพและบทบาทของคนพิการในปัจจุบันจะดีขึ้นกว่าในอดีต แต่สังคมยังคงเพิกเฉยต่อการให้โอกาสคนพิการ เนื่องจากมองว่าเป็นภาระ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนพิการและคนปกติ

ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดสิทธิพลเมือง (Citizenship model) มาเป็นกระบวนทัศน์ในการศึกษาวิจัย นอกจากนี้ยังนำแนวคิดเรื่องกรรมและเวทนาานิยมมาเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ค้นพบ ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับผู้พิการในบริบทสังคมไทย เนื่องด้วยการศึกษาข้างต้นเป็นการศึกษารูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืดที่จัดแสดงในประเทศไทย

2. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ในนิทรรศการ

การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากประสบการณ์และการฝึก ทั้งนี้ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมที่เกิดจากการตอบสนองตามสัญชาตญาณ ฤทธิ์ของยา หรือสารเคมี หรือปฏิกิริยาสะท้อนตามธรรมชาติของมนุษย์ (Hilgard & Bower, 1981, อ้างถึงใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2548)

วิวรรณ จันทรเทพย์ (2548) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ในนิทรรศการไว้ว่า การจัดนิทรรศการเป็นสื่อกิจกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ชมได้ดี เนื่องจากการใช้สื่อหลายชนิดและวิธีการนำเสนอที่หลากหลาย ทำให้สามารถตอบสนองการเรียนรู้ได้หลายด้าน การเข้าร่วมกิจกรรมนิทรรศการมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้แตกต่างจากการเรียนรู้ในห้องเรียนทั่วไป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้ชมในการชมนิทรรศการ การจัดแสดงนิทรรศการแต่ละครั้งผู้ชมจะเกิดการเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งวิวรรณ จันทรเทพย์ (2548) ได้เสนอปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้ชมในการชมนิทรรศการไว้ดังนี้

1) ผู้ชมหรือผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้านวุฒิภาวะและความพร้อม เพศ สถิติปัญญา อารมณ์ สังคม วัฒนธรรมและประเพณี สภาพสังคม วิถีชีวิต ความเชื่อ ประสบการณ์ ระดับการศึกษา และความสนใจ

2) เนื้อหาบทเรียนและกิจกรรมเป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับเนื้อหาและกิจกรรมในการจัดนิทรรศการ ความยากง่ายของเนื้อหา ความหมายของเนื้อหา ความสอดคล้องของเนื้อหากับกิจกรรม ความยาวของเนื้อหา

3) เทคนิคการนำเสนอ การนำเสนอที่ดีควรมีขั้นตอนต่อเนื่องสร้างความสนใจมาจากขั้นตอนการวางแผน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการตั้งวัตถุประสงค์ การเลือกเนื้อหาและกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย สถานที่ สื่อ และบรรยากาศ ความชัดเจนถูกต้อง ความคล่องแคล่ว ความพร้อม

3. สัญวิทยาในนิทรรศการ

นิทรรศการถือว่าเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร โดยในหลักสัญวิทยาสามารถกล่าวได้ว่า ในทุก ๆ การกระทำของการสื่อสารสร้างภาพลักษณ์ให้แก่การสื่อสาร คือเป็นส่วนหนึ่งของความหมายในเนื้อหาสาร โดยนิทรรศการสื่อความหมายความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ และในทางกลับกันพิพิธภัณฑ์ คือ ส่วนหลักของความหมายในการจัดนิทรรศการ (Hodge, 1998)

การศึกษาารูปแบบการสื่อสารและการประกอบสร้างนิทรรศการสัญวิทยาจะเข้ามามีความสำคัญที่จะมาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดสัญวิทยาเข้ามาใช้ในการวิจัยครั้งนี้

โดย Hodge (1998) ได้เสนอหลักในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับนิทรรศการ ได้แก่

1) การสื่อสารที่ดี คือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่มีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นวัฏจักรสามารถเปลี่ยนแปลงได้

2) การสื่อสาร คือ รูปแบบของการกระทำทางสังคม โครงสร้างกระบวนการอัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นการทำงานในขั้นพื้นฐาน

3) บริบทของการกระทำใด ๆ ในการสื่อสาร คือ เนื้อหาสารที่มีความหมายอยู่ในตัวของมันเอง

4) ลำดับในการจัดแสดงมักมีความหมายในทุก ๆ ลำดับ ไม่ว่าจะเป็นลำดับเวลา หรือลำดับพื้นที่ในการจัดแสดงก็มักจะสอดแทรกไปด้วยความหมายจากผู้ออกแบบ

5) การสื่อสารในนิทรรศการ คือ ความหลากหลายของสัญญาณ การใช้รหัสและสื่อต่าง ๆ ต่อผู้ชมที่หลากหลาย และวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้มักจะอยู่กับความซับซ้อนอย่างมาก โดยในความหมายที่จะสื่อสารเดียวกันจะประกอบไปด้วยวิธีการมากมาย แต่ในบางครั้งความหลากหลายของสัญญาณอาจไม่ได้มีประโยชน์และไม่ได้รับการจัดการที่ดี

6) การสื่อสารที่มีความซับซ้อนและความขัดแย้งมักจะมีในการนำเสนอสัญญาณ ซึ่งการมีความขัดแย้งนั้นไม่ได้เลวร้ายเสมอไป ในทางกลับกันมันเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการที่มีความขัดแย้งหรือความเห็นต่างไม่ใช่ข้อด้อยของนิทรรศการ เพราะการจัดนิทรรศการให้ประสบความสำเร็จไม่ใช่การพยายามที่จะปกปิดหรือเอาชนะความขัดแย้ง แต่คือ การที่จะต้องรู้จักการจัดการความขัดแย้งซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในทุก ๆ การสื่อสาร

4. แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative learning)

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงได้รับการพัฒนาขึ้นมาโดย Mezirow (1991) เพื่อก้าวข้ามเหนือการแสวงหาความรู้แบบธรรมดาเรียบง่ายที่ให้ความสำคัญแต่เฉพาะตัวเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้แบบเดิม ๆ โดยเน้นให้เห็นถึงเป้าหมายและคุณค่าของการพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่าง ครอบคลุมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมโดยรวม ด้วยการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Perspective transformation) หรือกรอบความคิด (Paradigm) หรือกรอบอ้างอิง (Frame of reference) อันเป็นฐานรากของชีวิตผุดขึ้นเป็นมโนธรรมสำนึกใหม่บนหลักการที่ถูกต้อง (Principle-based conscientization) ด้วยการสะท้อนภายในตนเองเชิงวิพากษ์อย่างใคร่ครวญ (Critical Self-reflection) โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเชิงเปรียบเทียบ ตามบริบทและประสบการณ์เดิมที่ตนมีและประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา (Discourse/Dialogue interaction) เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นตัวตนของตนเองอย่างหนึ่งเดียว (Individuation) เกิดเป็นความเชื่อมั่น เกิดความมั่นคงภายใน (Self-esteem) อย่างเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต (Meaning perspective)

โดยงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการทำการศึกษารูปแบบ และองค์ประกอบของการสื่อสารและสัญญาณที่สำคัญ ในการสะท้อนเป้าหมายหลักที่พึงประสงค์ของนิทรรศการบทเรียน

ในความมืด โดยนิทรรศการมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ชมเกิดกระบวนการสะท้อนความคิดเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ เพื่อให้เกิดการยอมรับและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกี่ยวกับบุคคลผู้พิการทางสายตา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเน้นให้เห็นถึงเป้าหมายและคุณค่าของการพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่าง ครอบคลุมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมโดยรวม ด้วยการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์หรือกรอบความคิด

โดยขั้นตอนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงมีแกนหลักของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow (1991) ประกอบด้วย 3 ส่วนร่วมกัน คือ 1) ประสบการณ์ 2) การคิดไตร่ตรอง และ 3) การสนทนาอย่างมีเหตุผล ซึ่งการสนทนาอย่างมีเหตุผลนี้จะรวมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการสนทนา เช่น ข้อมูลข่าวสารที่สมบูรณ์ ความรู้ความสามารถที่จะประเมินข้อโต้แย้ง และการมีเสรีภาพในการคิดและวิพากษ์

โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้นำ แกนหลักของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow (1991) ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนร่วมกัน คือ 1) ประสบการณ์ 2) การคิดไตร่ตรอง และ 3) การสนทนาอย่างมีเหตุผล มาวิเคราะห์ผลการศึกษาสัญญาณที่สำคัญที่สะท้อนเป้าหมายหลักที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืดจากเวทนาเป็นยอมรับและเข้าใจคืออะไร

วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาและวิเคราะห์สัญญาณที่สำคัญในการสะท้อนเป้าหมายหลักที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสาร โดยศึกษาจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย (Participant observation) โดยการเข้าร่วมประสบการณ์ในนิทรรศการกับกลุ่มตัวอย่าง และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะลึก (In-depth interview)

ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าชมนิทรรศการบทเรียนในความมืด เนื่องจากผู้วิจัยได้ออกแบบการเข้าถึงเหตุการณ์แบบมีส่วนร่วม เสมือนผู้วิจัยคือหนึ่งในกลุ่มผู้ชมในนิทรรศการ ซึ่งการเข้าร่วมประสบการณ์ดังกล่าวจะเป็นการเข้าร่วมในลักษณะเป็นกลุ่มในแต่ละ โดยมิผู้พิการทางสายตาเป็นผู้นำทาง (ซึ่งผู้เข้าร่วมประสบการณ์จะไม่ทราบในตอนต้น) โดยหลังจากผู้วิจัยได้เข้าร่วมประสบการณ์ในแต่ละรอบพร้อมกับผู้ร่วมประสบการณ์

ทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าชมนมา 2-3 คน ในแต่ละรอบ โดยเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 7 รอบ ซึ่งจะทำให้มีกลุ่มตัวอย่างผู้ร่วมประสบการณ์ทั้งสิ้น 18 คน โดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าชมแบบลึก และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ในรูปแบบการบรรยาย และเขียนรายงานภายใต้แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning)

ผลการวิจัย

ในขั้นแรก ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์จำนวน 18 คน หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อมุ่งตอบปัญหาวิจัยข้างต้นเกี่ยวกับทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตา ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์และหลังเข้าร่วมประสบการณ์ นิทรรศการบทเรียนในความมืด และสามารถนำเสนอผลการวิเคราะห์ผ่านตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ในประเด็นที่ทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตา ก่อนและหลังเข้าร่วมประสบการณ์ นิทรรศการบทเรียนในความมืด

ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อ ผู้พิการทางสายตา	ยอมรับและเข้าใจ	เป็นกลาง	สงสัยสาร เวทนา
ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการ	16.67%	11.11%	72.22%
ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อ ผู้พิการทางสายตา	ยอมรับและเข้าใจ	เป็นกลาง	ยอมรับและเข้าใจ แต่ยังสงสัยสารเวทนาอยู่
หลังเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการ	44.44%	0%	55.56%

จากตารางที่ 1 พบว่า ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีทัศนคติ “สงสัยสารเวทนา” ต่อผู้พิการทางสายตามากที่สุดจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด โดยจากผลการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีความรู้สึกสงสัยสารต่อข้อจำกัดจากการมองเห็นในการใช้ชีวิตประจำวัน การเดินทางขนส่งสาธารณะ โอกาส

ในการใช้ชีวิต หน้าที่การงาน เห็นใจในข้อบกพร่องทางร่างกาย รวมถึงการมีทัศนคติว่า ผู้พิการทางสายตามสามารถใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้

นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีทัศนคติยอมรับและเข้าใจ เกิดการรับรู้ถึงความสามารถในตัวของผู้พิการทางสายตา รวมถึงมองว่าผู้พิการทางสายตาก็มีความสามารถในการใช้ชีวิตไม่ต่างจากคนสายตาดีทั่วไปมากนัก เพียงแค่ผู้พิการทางสายตาไม่สามารถมองเห็น แต่ยังสามารถถอยางอื่น ๆ ที่ยังทำได้ดี โดยมีตัวอย่างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ เช่น “ไม่ได้มองเขาว่า ผิดปกติ มองในมุมมองเรา เขาก็เก่งที่ใช้ชีวิตปกติได้ด้วยตัวเอง ไม่ได้มองว่าเป็นภาระทางสังคม” (ผู้เข้าร่วมประสบการณ์, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2559) และการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีทัศนคติเป็นกลางพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีความรู้สึกสงสาร เวทนา แต่ก็ยังรับรู้เข้าใจในความสามารถของผู้พิการ โดยมีตัวอย่างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ เช่น “เราสงสารเขา เรารู้สึกว่าเขาต้องใช้ชีวิตลำบาก...แต่เราก็มองว่าเขามีความสามารถ และต้องใช้ความพยายามและอดทนในการใช้ชีวิตได้ดีมาก” (ผู้เข้าร่วมประสบการณ์, สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2559)

นอกจากนี้จากการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาหลังเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการ คือ ยอมรับและเข้าใจ แต่ยังคงสงสารเวทนามากที่สุด โดยจากผลการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์รับรู้และตระหนักถึงความสามารถของผู้พิการทางสายตาในชีวิตประจำวัน การมีความพยายาม อดทน และเผชิญกับข้อจำกัดจากการมองเห็น แต่ก็ยังคงมีความสงสารในการใช้ชีวิตประจำวันอยู่ เนื่องด้วยจากปัจจัยของการอำนวยความสะดวกที่มีต่อผู้พิการทางสายตายังคงเป็นข้อจำกัดอยู่

นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ยังพบว่า มีกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาหลังเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการ คือ ยอมรับและเข้าใจ โดยจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีทัศนคติยอมรับและเข้าใจพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีความรู้สึกรับรู้ และตระหนักถึงความสามารถของผู้พิการทางสายตามากขึ้น ประทับใจในความสามารถ ความอดทน และกำลังใจในการใช้ชีวิต รวมถึงอยากให้โอกาสผู้พิการทางสายตาในการทำงาน และดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ระหว่างทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาาก่อนและหลังเข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ทุกคนมีทัศนคติยอมรับและเข้าใจ แต่ส่วนใหญ่ยังคงมีความสงสาร เวทนาผู้พิการทางสายตา โดยจากการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ผู้วิจัยค้นพบที่น่าสนใจ 2 ข้อ ได้แก่ 1) ผู้ที่มีทัศนคติสงสาร เวทนา ส่วนใหญ่จะมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปเป็นยอมรับและเข้าใจ แต่ยังคงสงสาร เวทนา 2) ผู้ที่มีทัศนคติยอมรับและเข้าใจต่อผู้พิการทางสายตาาก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการส่วนใหญ่จะมีทัศนคติคงเดิม คือยอมรับและเข้าใจผู้พิการ แต่จะรับรู้และตระหนักถึงความสามารถ ความรู้สึกทัศนคติของผู้พิการทางสายตาเพิ่มมากขึ้นจากเดิม

จากข้อค้นพบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า **สัญญาณในนิทรรศการดังกล่าวไม่สามารถบรรลุเป้าหมายหลักให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสารจาก “เวทนา” เป็น “ยอมรับและเข้าใจ” ได้** แต่ทั้งนี้ผลการศึกษายังสามารถที่จะนำไปสู่ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ **สัญญาณที่สำคัญในการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้พิการทางสายตาในการ “ยอมรับและเข้าใจ”** โดยผู้วิจัยได้ทำการนำผลการศึกษารูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืด (อนุรักษ์ จันทร์ดำ, 2559) มาทำการวิเคราะห์สัญญาณที่สำคัญแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืด จากความรู้สึกวេทนาต่อผู้พิการทางสายตาเป็นการยอมรับและเข้าใจ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ในการชมนิทรรศการ (วิวรรธน์ จันทร์เทพย์, 2548) ได้เสนอปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ในการชมนิทรรศการไว้คือ 1) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์หรือผู้เรียน 2) เนื้อหาบทเรียนและกิจกรรม 3) เทคนิคการนำเสนอ สามารถสรุปเป็นสัญญาณที่สำคัญ ได้แก่

1) บทสนทนา ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ตระหนักถึงความสามารถ ทัศนคติของผู้พิการได้จากการสนทนากับผู้นำทางซึ่งเป็นผู้พิการทางสายตา ซึ่งมีสัญญาณที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ การจดจำชื่อและเรียกชื่อผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ไม่บอกว่าผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตา การซักถามข้อสันนิษฐาน การบรรยายบรรยายอากาศขณะนั่งรถตุ๊กตุ๊ก การซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา

2) ความมืด เป็นอุปสรรคแรกของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่นำไปสู่การเปิดการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสที่เหลืออยู่เพื่อเรียนรู้และเข้าใจผ่านมุมมองผู้พิการทางสายตา

ทั้งนี้ความมิตยยังถือว่าเป็นความขัดแย้ง โดยเป็นความขัดแย้งกับสภาพแวดล้อม ซึ่งจะปรากฏพบอยู่ในสัญญาณของนิทรรศการซึ่งมีด้วยกัน 7 ฉาก ได้แก่ ฉากห้องรับรอง ฉากสวนสาธารณะ ฉากตลาด ฉากป้ายรถประจำทาง ฉากห้องดนตรี ฉากบาร์

3) ผู้นำทาง โดยผู้นำทางถูกนำมาใช้ในการลบหล้ามายาคติเดิมที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการทางสายตา โดยผู้พิการทางสายตาเป็นสัญญาณที่มีอิทธิพลเพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ และแลกเปลี่ยนทัศนคติกับผู้เข้าร่วมประสบการณ์ โดยจากการวิเคราะห์สัญญาณพบว่า ผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตาที่จะคอยนำชมและช่วยเหลือผู้เข้าร่วมประสบการณ์ในนิทรรศการอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงเป็นผู้ที่จะแบ่งปันเรื่องราว มุม และทัศนคติของผู้พิการทางสายตาแก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ผู้พิการทางสายตามีความสามารถในการใช้ชีวิตประจำวันได้ ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่สังคมมองและเข้าใจ

4) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ คือ แกนหลักของรูปแบบการสื่อสารภายในนิทรรศการ เนื่องจากเป็นผู้รับสาร โดยแม้ว่านิทรรศการจะมีการออกแบบและกำหนดรูปแบบการสื่อสารไว้แล้ว แต่ก็ยังคงเกิดการปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมประสบการณ์ จะสังเกตได้ชัดเจนจากรูปแบบการนำชมของผู้นำทาง โดยจากการวิเคราะห์สัญญาณพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ในนิทรรศการเปรียบเสมือนผู้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากผู้ที่มีสายตาดีมาเรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างผู้มองไม่เห็นเสมือนคน ๆ หนึ่งที่เคยเป็นผู้มีสายตาดีมาก่อน

โดยผู้วิจัยได้ทำการจำแนกผลการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการที่สอดคล้องกับประเด็นของสัญญาณที่สำคัญข้างต้นพบว่า จำนวนผู้เข้าร่วมประสบการณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับสัญญาณที่สำคัญแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืด จากความรู้สึกเวทนาต่อผู้พิการทางสายตา เป็นการยอมรับและเข้าใจของผู้วิจัย

ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ข้างต้น ทำให้เห็นได้ชัดว่า สัญญาณที่สำคัญแก่ผู้รับสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืด จากความรู้สึกเวทนาต่อผู้พิการทางสายตาเป็นการยอมรับและเข้าใจ คือ 1) บทสนทนา 2) ความมืด 3) ผู้นำทาง 4) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งเมื่อผู้วิจัยนำมาพิจารณาห้วงองค์ประกอบในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติจาก “เวทนา” เป็น “ยอมรับและเข้าใจ” ผ่านการวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ข้างต้นจากผู้วิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ และการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตามแกนหลักของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow (1991) สามารถแบ่งผลวิจัยเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้ คือ 1) ประสบการณ์ (Experience) 2) การไตร่ตรองสะท้อนคิด (Critical reflection) 3) การสนทนาอย่างมีเหตุผล (Reflective discourse)

1. ประสบการณ์ของนิทรรศการบทเรียนในความมืด

วิจารณ์ พานิช (2558) ได้เสนอแนวคิดของคำว่า “ประสบการณ์” ในการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงว่าไว้ว่า ประสบการณ์นี้เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนบุคคล ซึ่งหมายรวมถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาก่อนผู้เรียนได้เข้าร่วมกิจกรรม และกิจกรรมที่เกิดจากการที่ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรม ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับประสบการณ์ของนิทรรศการบทเรียนในความมืดพบว่า ประสบการณ์ของผู้ชมนั้นเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลที่หมายถึง ประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการและประสบการณ์ที่ได้รับจากนิทรรศการ ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการนำไปสู่การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

ประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการบทเรียนในความมืด

ประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญภายในนิทรรศการ เนื่องจากจากผลการศึกษารูปแบบการสื่อสารในนิทรรศการบทเรียนในความมืดจะพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เปรียบเสมือนผู้กำหนดการสื่อสารภายในนิทรรศการ เนื่องจากขณะเข้าร่วมประสบการณ์จะเกิดการพูดคุย สอบถาม ข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ภายในนิทรรศการจากผู้นำทาง ซึ่งการที่ผู้นำทางจะสอบถามข้อสันนิษฐานต่าง ๆ จากผู้เข้าร่วมประสบการณ์ก็ต้องอาศัยประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์ของผู้ชมเองในการที่จะนำไปสู่คำตอบที่ค้นพบของวัตถุจัดแสดงรวมถึงบรรยากาศจำลองภายในนิทรรศการ นอกจากนี้ตัวผู้เข้าร่วมประสบการณ์เองต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนบุคคลก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการเพื่อมาตอบข้อสันนิษฐานเพื่อนำไปสู่คำตอบ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น “ตอบได้เพราะประสบการณ์เดิมที่พอเราจับได้ยีนเราก็ไปเชื่อมโยงกับสิ่งที่เราเคยเห็นเคยสัมผัส เพราะจริง ๆ ทุกอย่างเราเคยเห็นมาหมดแล้ว” (ผู้เข้าร่วมประสบการณ์, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2559)

ประสบการณ์ที่ได้รับจากนิทรรศการบทเรียนในความมืด

จากการวิเคราะห์สัณยเหตุผู้เข้าร่วมประสบการณ์ เห็นได้ว่าผู้เข้าร่วมประสบการณ์เหมือนผู้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ จากผู้ที่มีสายตาตีมาเรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างผู้มองไม่เห็น ซึ่งประสบการณ์ที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้รับจากนิทรรศการจะเป็นสถานการณ์จำลองในการใช้ชีวิตประจำวันของผู้พิการทางสายตา ซึ่งมีสัณยเหตุที่สำคัญในการทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ นั่นก็คือ ความมืดซึ่งจากวิเคราะห์สัณยเหตุฉากและโครงเรื่อง (อนุรักษ์ จันทร์คำ, 2559) พบว่า ความมืด คือ สัณยเหตุที่นำไปสู่การเปิดประสาทสัมผัสส่วนอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ให้ได้นำมาใช้อย่างเต็มที่ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในความมืด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่คาดหวังถึงความมืดในพื้นที่จัดนิทรรศการที่แตกต่างไปจากการปิดไฟห้องนอน และมีความรู้สึกวิตกกังวลจากความมืดที่ไม่คุ้นเคย

จากประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการบทเรียนในความมืด และประสบการณ์ที่ได้รับจากนิทรรศการบทเรียนในความมืดของผู้เข้าร่วมประสบการณ์สามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้ในนิทรรศการบทเรียนในความมืดต้องอาศัยประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์ในการที่จะเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตาผ่านสถานการณ์จำลองในชีวิตในความมืดจากภายในนิทรรศการ เพื่อก่อให้เกิดเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับจากนิทรรศการบทเรียนในความมืด

2. การไตร่ตรองสะท้อนคิดของนิทรรศการบทเรียนในความมืดเพื่อลบเลือนมายาคติเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา

การไตร่ตรองสะท้อนคิด สอดคล้องกับการกำหนดวัตถุประสงค์ของนิทรรศการที่มีเป้าหมายทางสังคม (วรินทรา ศิริสุทธิกุล, 2557) นั่นก็คือ การสร้างประสบการณ์ร่วมแก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เพื่อให้เกิดกระบวนการสะท้อนความคิดก่อนอื่นผู้วิจัยขอกล่าวถึงกระบวนการสะท้อนคิด ซึ่งหมายถึง กระบวนการคิดไตร่ตรองทบทวน (Reflective thinking) พิจารณาสืบค้นต่าง ๆ อย่างรอบคอบ ช่วยให้เกิดความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงตนเอง ปรับปรุงงาน และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Johns, 2000) โดยการไตร่ตรองสะท้อนคิด (Critical reflection) คือ การคิดและตัดสินใจที่จะเชื่อ หรือกระทำการใด ๆ บนพื้นฐานของการสะท้อนคิดอย่างมีเหตุผล ดังนั้นการสะท้อนคิดจึงเป็นกระบวนการที่

นำไปสู่การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งการสะท้อนคิด (Reflection thinking) มีขอบเขตทั้งหมด 3 ส่วน คือ Content Process และ Premise โดยมีรายละเอียดดังนี้

การสะท้อนเนื้อหา (Content reflection) คือ การสะท้อนคิดเกี่ยวกับปัญหา หรือสารที่นิทรรศการต้องการจะสื่อ นั่นก็คือ การรับรู้และตระหนักถึงความสามารถยอมรับและเข้าใจผู้พิการทางสายตา ซึ่งเกิดขึ้นจากการได้รับประสบการณ์ในนิทรรศการบทเรียนในความคิดของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่า นิทรรศการบทเรียนในความคิดเป็นการสร้างประสบการณ์ความมืดให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ และก่อให้เกิดการได้แลกเปลี่ยนมุมมองทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาผ่านการสนทนากับผู้พิการทางสายตา เพื่อนำไปสู่การยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตา ซึ่งเป็นพยายามลบล้างมายาคติเดิมที่เกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา โดยการสะท้อนเนื้อหาเป็นการสะท้อนคิดสิ่งที่เรารับรู้ รู้สึก คิด และทำ คือการตอบคำถามว่าคืออะไร (What) จากนั้นก็จะเป็นส่วนของการสะท้อนกระบวนการ คือ การสะท้อนคิดว่า เรารับรู้ รู้สึก คิด และทำอะไร (How) ซึ่งจะทำการกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

การสะท้อนกระบวนการ (Process reflection) คือ การสะท้อนคิดเกี่ยวกับกระบวนการ ขั้นตอน ที่มาซึ่งคำตอบ ความรู้สึก ความคิดของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งจากการสะท้อนเนื้อหาที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้รับประสบการณ์ในความคิดนิทรรศการจนนำไปสู่การยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการ นั้นเกิดจากกระบวนการจำลองสถานการณ์ในความคิดให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์จนนำไปสู่การเชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ภายในนิทรรศการกับการใช้ชีวิตประจำวันของผู้พิการทางสายตา ทั้งในส่วนของอุปสรรคความยากลำบาก วิธีการใช้ประสาทสัมผัสที่เหลือในการรับรู้ รวมถึงความสามารถต่าง ๆ จนนำไปสู่การตั้งคำถามและสนทนาแลกเปลี่ยนมุมมองและทัศนคติกับผู้พิการทางสายตา ทั้งนี้จากการที่การสะท้อนเนื้อหา คือ ตอบคำถามว่า อะไรคือสิ่งที่เรารับรู้ รู้สึก คิดและทำ (What) การสะท้อนกระบวนการ คือ การตอบคำถามว่า อย่างไร (How) จากนั้นก็จะเป็นส่วนของการสะท้อนหลักฐาน คือ การสะท้อนคิดว่า ทำไมเราจึงรับรู้ รู้สึก คิด และทำ เป็นการตอบคำถามว่าทำไม (Why) ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

การสะท้อนหลักฐาน (Premise reflection) คือ การสะท้อนคิดเกี่ยวกับที่มา หลักฐาน สาเหตุ ในการรับรู้ รู้สึก คิด และทำ โดยจากการวิเคราะห์สัญญาณที่สำคัญ

และการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์พบว่า
สัญญาณที่ก่อให้เกิดการสะท้อนหลักฐาน คือ สัญญาณตัวละครผู้นำทาง และสัญญาณ
บทสนทนาในส่วนของ “ไม่บอกว่าผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตา” เนื่องจากหัวใจของ
การสะท้อนคิดอยู่ที่ประสบการณ์ของบุคคลที่มีสิ่งเร้าให้เกิดความรู้สึกนึกคิดต่อ
ประสบการณ์นั้น สิ่งเร้าดังกล่าวอาจจะเป็นสิ่งที่ทำให้แปลกใจ (Surprise) ซึ่งกระบวนการ
สะท้อนคิดจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเชื่อมโยงความรู้สึกไปสู่ประสบการณ์ และพยายามที่จะ
อธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น เปรียบเทียบ หาเหตุผล พร้อมทั้งมีการประเมินการกระทำของตนเอง
ดังนั้นการสะท้อนคิดจึงเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์หนึ่งไปสู่อีกประสบการณ์หนึ่ง
ต่อ ๆ ไป (Wong. et.al., 1997, p. 477) โดยทั้ง 2 สัญญะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน
เนื่องจากบทสนทนา “ไม่บอกว่าผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตา” เกิดขึ้นจากผู้นำทาง
ที่ไม่เปิดเผยตนเองว่าเป็นผู้นำทาง อีกทั้งยังมีลักษณะการนำทางที่คล่องแคล่ว และ
สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์

ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่า สัญญาณผู้นำทางและสัญญาณบทสนทนา
ในส่วนของ “ไม่บอกว่าผู้นำทางเป็นผู้พิการทางสายตา” เป็นปัจจัยที่สามารถนำไปสู่
การสะท้อนหลักฐาน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์รู้สึกแปลกใจ และ
เชื่อมโยงความรู้สึกไปสู่ประสบการณ์และพยายามที่จะอธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น เปรียบเทียบ
หาเหตุผล โดยการตอบคำถาม ทำไมเราจึงรับรู้ รู้สึก คิด และทำ (Why) จะทำให้เกิด
การสะท้อนคิดอย่างจริงจัง (Critical reflection) คือทำให้เกิดการตรวจสอบความเชื่อ
หรือคุณค่าเดิม (วิจารณ์ พานิช, 2558)

3. การสนทนาอย่างมีเหตุผลของนิทรรศการบทเรียนในความมืด

การสนทนาอย่างมีเหตุผล (Reflective discourse) คือ การพยายาม
กระตุ้นให้มีการตีแผ่ข้อมูลเล็ก ๆ ออกมาในวงสนทริยะสนทนา ผ่านการตั้งคำถาม
เพื่อให้มีการเผยความในใจในระดับความเชื่อ คุณค่าออกมา ซึ่งสอดคล้องกับสัญญาณ
ที่สำคัญจากการวิเคราะห์ คือ สัญญาณบทสนทนา “การซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการ
ทางสายตา” ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในห้องบาร์ ห้องสุดท้ายของนิทรรศการ
จากผลการวิเคราะห์สัญญาณบทสนทนา “การซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา”
พบว่า การพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติและรับรู้มุมมองความรู้สึกจากการถ่ายทอดประสบการณ์ตรง
ที่น่าเชื่อถือจากผู้พิการทางสายตา เป็นการสร้างการรับรู้ ความเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตา

มากขึ้น ผ่านการเล่าเรื่องราวของผู้นำทางซึ่งเป็นผู้พิการทางสายตามาถ่ายทอดด้วยตัวเอง นอกจากผู้นำทางจะพูดเชื่อมโยงให้เห็นว่าถึงแม้ตนเองจะไม่มีดวงตามองเห็น แต่ก็ยังเห็นคุณค่าในตัวเอง และไม่ยอมให้อุปสรรคที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการเปรียบเทียบ อุปสรรคในชีวิตระหว่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีอวัยวะครบถ้วนกับผู้พิการทางสายตา ทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์มีกำลังใจในการจะเผชิญปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตและเห็นคุณค่าในตัวเอง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการการวิเคราะห์สัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่พบสัญญาณบ่งชี้ “การซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา” ปรากฏอยู่ในการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ทุกคน โดยมีตัวอย่างความคิดเห็นที่น่าสนใจ เช่น “ชื่นชมในทัศนคติของเขา...เขาสามารถเอาชนะข้อจำกัดของตัวเองได้” (ผู้เข้าร่วมประสบการณ์, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2559)

การสนทนไตร่ตรองข้างต้น จะสามารถช่วยให้มีการตรวจสอบและเปิดเผยสิ่งที่ซ่อนอยู่ลึก ๆ ภายในใจของแต่ละคนออกมา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งส่วนบุคคล และการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงทั้งสองแบบจะส่งเสริมซึ่งกันและกัน นำไปสู่พลวัตของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

จากผลการวิเคราะห์ผลสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่พบว่า รูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความสามารถสร้างการยอมรับ และเข้าใจต่อผู้พิการทางสายตาได้ แต่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ยังมีความรู้สึกสงสัยสาร เวทนาต่อผู้พิการทางสายตา ไม่สามารถสะท้อนเป้าหมายหลักให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสาร ของนิทรรศการบทเรียนในความสามารถจาก “เวทนา” เป็น “ยอมรับและเข้าใจ” ได้ แต่ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์ผลสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์จะเห็นได้ว่า รูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความสามารถนั้นยังสามารถสร้างการยอมรับ และเข้าใจต่อผู้พิการทางสายตาได้ ทำให้ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า สัญญาที่สำคัญที่ก่อให้เกิดทัศนคติเชิงบวกในการ “ยอมรับและเข้าใจ” มีด้วยกัน 4 สัญญา ได้แก่ 1) บทสนทนา 2) ความมีดี 3) ผู้นำทาง 4) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์

ซึ่งจากผลการศึกษาข้างต้น สัญญาที่สำคัญที่สุด คือ สัญญาตัวละครผู้นำทาง เนื่องจากผู้นำทาง คือ ผู้พิการทางสายตา โดยเป็นผู้กำหนดรูปแบบการสื่อสาร ทิศทาง ในการเข้าร่วมประสบการณ์ รวมถึงพูดคุยแบ่งปันแนวคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ ของตัวผู้นำทางเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ รวมถึงทัศนคติ

ของผู้พิการทางสายตา ซึ่งแตกต่างไปจากมายาคติเดิมของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งเป็นบุคคลผู้มีสายตาดี ก่อให้เกิดการล้มล้างมายาคติเดิมไปสู่การเข้าใจและยอมรับในตัวผู้พิการทางสายตา

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า สัญญะตัวละคร ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ไม่ได้เกิดขึ้นในกระบวนการอย่างหนึ่งอย่างใด แต่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ คือ ปัจจัยที่สำคัญในการเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เพราะเป็นผู้รับสารโดยตรงของนิทรรศการบทเรียนในความมืด ซึ่งจากที่กล่าวไปแล้วว่า ถึงแม้นิทรรศการจะมีการออกแบบและกำหนดรูปแบบการสื่อสารไว้แล้ว แต่ก็ยังเกิดการปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมประสบการณ์ อีกทั้งยังพบว่า ผู้นำทางเป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อใช้ในการลบล้างมายาคติเดิมที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการทางสายตาอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์ มีทัศนคติต่อผู้พิการทางสายตาที่เปลี่ยนไป โดยมากที่สุด คือ ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการมีทัศนคติสงสารเวทนา เปลี่ยนเป็นยอมรับและเข้าใจ แต่ยังคงสงสารเวทนาเมื่อนิทรรศการจบ โดยจากผลการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์รับรู้และตระหนักถึงความสามารถของผู้พิการทางสายตาในชีวิตประจำวัน การมีความพยายามอดทน และเผชิญกับข้อจำกัดจากการมองเห็น แต่ก็ยังคงมีความสงสัยในการใช้ชีวิตประจำวันอยู่ เนื่องด้วยจากปัจจัยของการอำนวยความสะดวกที่มีต่อผู้พิการทางสายตายังคงเป็นข้อจำกัดอยู่ ทำให้ผู้วิจัยได้ทำการมุ่งวิเคราะห์ว่า แล้วสัญญาณที่สำคัญในการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้พิการทางสายตาในการ “ยอมรับและเข้าใจ” คืออะไร

โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สัญญาณที่สำคัญในการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้พิการทางสายตาในการ “ยอมรับและเข้าใจ” โดยผลการศึกษาพบสัญญาณที่สำคัญด้วยกันทั้งหมด 4 สัญญาณ ได้แก่ 1) บทสนทนา 2) ความมืด 3) ผู้นำทาง 4) ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาตามแกนหลักของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow (1991) ได้แก่ ประสบการณ์ การไตร่ตรองสะท้อนคิด และการสนทนาอย่างมีเหตุผล ซึ่งองค์ประกอบข้างต้น คือ องค์ประกอบที่นำไปสู่การเปลี่ยนกรอบความคิด ความเข้าใจ และทัศนคติเดิมที่มีต่อผู้พิการทางสายตาไปสู่

กรอบความคิด ความเข้าใจ และทัศนคติใหม่นั้น คือ ยอมรับและเข้าใจผู้พิการทางสายตา ซึ่งเป็นการลบล้างมายาคติเดิมที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการทางสายตาโดยผู้พิการทางสายตา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ประสบการณ์ของนิทรรศการบทเรียนในความมืดโดยประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมประสบการณ์นั้นเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคล ที่หมายถึง ประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการ และประสบการณ์ที่ได้รับจากนิทรรศการ โดยประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมประสบการณ์ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญภายในนิทรรศการ เนื่องจากจากผลการศึกษาารูปแบบการสื่อสารในนิทรรศการบทเรียนในความมืดจะพบว่า ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เปรียบเสมือนผู้กำหนดการสื่อสารภายในนิทรรศการ เนื่องจากขณะเข้าร่วมประสบการณ์จะเกิดการพูดคุย สอบถามข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ภายในนิทรรศการจากผู้นำทาง นอกจากนี้ตัวผู้เข้าร่วมประสบการณ์เองต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนบุคคลก่อนเข้าร่วมประสบการณ์นิทรรศการเพื่อมาตอบข้อสันนิษฐานเพื่อนำไปสู่คำตอบ

นอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่า ประสบการณ์ที่ได้รับจากนิทรรศการบทเรียนในความมืด คือ การที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เสมือนผู้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ จากผู้มีสายตาดีมาเรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างผู้มองไม่เห็น ซึ่งประสบการณ์ที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้รับจากนิทรรศการจะเป็นสถานการณ์จำลองในการใช้ชีวิตประจำวันของผู้พิการทางสายตาในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีสัญญาณที่สำคัญในการทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ คือ ความมืด ซึ่งถือเป็นความขัดแย้งจากสภาพแวดล้อม

จากการผลการศึกษาฉากและโครงเรื่อง ยังพบสัญญาณความมืดเป็นสัญญาณที่สำคัญที่สร้างให้เกิดกระบวนการนำประสาทสัมผัสยกเว้นการมองเห็นที่เหลืออยู่ออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่

2) การไตร่ตรองสะท้อนคิดของนิทรรศการบทเรียนในความมืด การไตร่ตรองสะท้อนคิด สอดคล้องกับการกำหนดวัตถุประสงค์ของนิทรรศการที่มีเป้าหมายทางสังคม (วรินทรา ศิริสุทธิกุล, 2557) นั่นก็คือ การสร้างประสบการณ์ร่วมแก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เพื่อให้เกิดกระบวนการสะท้อนความคิด ดังนั้นการสะท้อนคิดจึงเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งการสะท้อนคิด (Reflection thinking) มีขอบเขตทั้งหมด 3 ส่วน คือ Content Process และ Premise ซึ่งจาก

ผลการวิเคราะห์สัญลักษณ์ชั้นที่ 2 (Myth & connotative meaning) ผ่านการวิเคราะห์องค์ประกอบการเล่าเรื่อง (อนุรักษ์ จันทร์คำ, 2559) ได้แก่ ฉากและโครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา มุมมองการเล่าเรื่อง และความขัดแย้ง โดยในส่วนแรก การสะท้อนเนื้อหา (Content reflection) คือ การสะท้อนคิดเกี่ยวกับปัญหา หรือสารที่นิทรรศการต้องการจะสื่อ นั่นก็คือ การรับรู้และตระหนักถึงความสามารถ ยอมรับและเข้าใจ ผู้พิการทางสายตา ซึ่งเกิดขึ้นจากการได้รับประสบการณ์ในนิทรรศการบทเรียนในความมืดของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า นิทรรศการบทเรียนในความมืดเป็นการสร้างประสบการณ์ความมืดให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ และก่อให้เกิดการได้แลกเปลี่ยนมุมมองทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาผ่านการสนทนากับผู้พิการทางสายตา เพื่อนำไปสู่การยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตา จากนั้นก็จะเป็นส่วนของการสะท้อนกระบวนการ คือ การสะท้อนคิดว่าเรารับรู้ รู้สึก คิด และทำอะไร ซึ่งเป็นส่วนที่ 2 คือ การสะท้อนกระบวนการ (Process reflection) ซึ่งจากการสะท้อนเนื้อหาที่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้รับประสบการณ์ในความมืดนิทรรศการ จนนำไปสู่การยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการ นั้นเกิดจากกระบวนการจำลองสถานการณ์ในความมืดให้แก่ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ จนนำไปสู่การเชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ภายในนิทรรศการกับการใช้ชีวิตประจำวันของผู้พิการทางสายตา ทั้งในส่วนของการอุปสรรคความยากลำบาก วิธีการใช้ประสาทสัมผัสที่เหลือในการรับรู้ รวมถึงความสามารถต่าง ๆ จนนำไปสู่การตั้งคำถาม และสนทนาแลกเปลี่ยนมุมมองและทัศนคติกับผู้พิการทางสายตา และในส่วนสุดท้าย คือ การสะท้อนหลักฐาน (Premise reflection) คือ การสะท้อนเกี่ยวกับที่มา หลักฐาน สาเหตุ ในการรับรู้ รู้สึก คิด และทำ โดยผลการศึกษาพบว่า สัญลักษณ์ผู้นำทางและสัญลักษณ์บทสนทนาในส่วนของ “ไม่บอกว่าผู้ทำทางเป็นผู้พิการทางสายตา” เป็นปัจจัยที่สามารถนำไปสู่การสะท้อนหลักฐาน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์รู้สึกแปลกใจ และเชื่อมโยงความรู้สึกไปสู่ประสบการณ์ และพยายามที่จะอธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น เปรียบเทียบหาเหตุผล โดยการตอบคำถาม ทำไมเราจึงรับรู้ รู้สึก คิด และทำ (Why) ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดการไตร่ตรองสะท้อนคิดของนิทรรศการบทเรียนในความมืด

3) การสนทนาอย่างมีเหตุผลของนิทรรศการบทเรียนในความมืดจากผลการศึกษาพบว่า สัญลักษณ์บทสนทนา “การซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้พิการทางสายตา”

เป็นสัญญาณที่นำไปสู่การสนทนโดยตรงข้างต้น ซึ่งจะนำไปสู่การตั้งข้อสงสัยของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ที่มีต่อผู้พิการทางสายตา จนนำไปสู่การสนทนาอย่างมีเหตุผลร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมประสบการณ์และผู้พิการทางสายตา ซึ่งการสนทนโดยตรงช่วยให้การตรวจสอบและเปิดเผยสิ่งที่ซ่อนอยู่ลึก ๆ ภายในใจของแต่ละคนออกมา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งส่วนบุคคล และการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงทั้งสองแบบจะส่งเสริมซึ่งกันและกัน นำไปสู่พลวัตของการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลง

จากผลการศึกษาจะพบว่า นิทรรศการบทเรียนในความมืดสามารถสร้างทัศนคติให้แก่ผู้เข้าชมในการยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตา แต่ทว่ายังคงมีความสงสัยเรอหนายู่ ซึ่งจากการศึกษาของถนอมนวล หิรัญเทพ (2551) ที่พบว่าถึงแม้สังคมไทยจะมีแนวโน้มในการยอมรับ ส่งเสริม และพัฒนาผู้พิการไปในทางแนวคิดสิทธิพลเมือง แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องกรรมและเวทนานิยม ซึ่งมีความเวทนาสงสารเป็นเครื่องมือสำคัญก็ยังคงอยู่ในสังคมโดยตลอดเช่นกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นในเชิงสนับสนุนแนวคิดหลัก เนื่องจากภายใต้กระบวนการทำประเทศให้ทันสมัย หรือมีอารยธรรมแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นวิทยาการทางการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพรวมถึงสิทธิพลเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ถูกเชิดชูถึงความทันสมัย ในขณะที่ความคิดดั้งเดิมนั้นคือ เรื่องกรรมและเวทนาสงสารย่อมถูกลดความสำคัญลงไปแล้วก็ได้หายไป เพียงแต่ทำงานในลักษณะคลื่นใต้น้ำด้านนอกที่อาจมองไม่เห็น แต่ยังคงส่งผลต่อสังคมที่มีต่อผู้พิการได้เสมอ ซึ่งจากแนวคิดข้างต้นทำให้เห็นว่า ถึงแม้นิทรรศการบทเรียนในความมืดจะสามารถสร้างทัศนคติเชิงบวก คือ การยอมรับและเข้าใจต่อผู้พิการทางสายตาได้ แต่ก็ไม่สามารถลบล้างมายาคติเดิม คือ สงสารเวทนาผู้พิการทางสายตาของผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้

ทั้งนี้ถึงแม้ว่า รูปแบบการสื่อสารของนิทรรศการบทเรียนในความมืดจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาของผู้เข้าร่วมประสบการณ์จากสงสาร เวทนาเป็นยอมรับและเข้าใจได้ แต่นิทรรศการบทเรียนในความมืดก็สามารถสร้างการรับรู้ในความรู้ ความสามารถ และสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้พิการทางสายตาได้ผ่านกระบวนการสร้างประสบการณ์รอง (Contrived experience) นั่นคือ การสร้างสถานการณ์จำลองให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์ทดลองเป็นผู้พิการทางสายตา ผ่านปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ ความมืด การพูดคุย ผู้นำทาง และตัวผู้เข้าร่วมประสบการณ์เอง จนนำไปสู่กระบวนการการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลสามารถ

ที่จะสร้างความหมายใหม่ของประสบการณ์ ผ่านการตรึงตรองใคร่ครวญ และทบทวน กรอบความคิดเดิมที่ตนเองคุ้นชิน สะท้อนความคิดและพยายามเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ เชื่อถือได้ถูกต้องและเที่ยงตรงกว่า (Mezirow et al., 1990) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ที่ว่า นิทรรศการใดสามารถทำให้ผู้เข้าร่วมประสบการณ์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทาง ที่ดีขึ้น ย่อมหมายถึง พิพธิ์รณทนต์นั้นประสบความสำเร็จ โดยการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานั้น คือ การพัฒนาความรู้หรือทักษะการขยายฐานความสัมพันธ์ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนพฤติกรรม การสร้างความหมายใหม่ของประสบการณ์ (Sawyer et al., 2002)

ข้อเสนอแนะ

1. การที่จะให้ผู้มีสายตาดูยอมรับและเข้าใจในตัวผู้พิการทางสายตา ปัจจุบันที่ สามารถไปประยุกต์ใช้ได้กับการสื่อสารประเด็นเกี่ยวกับผู้พิการนั้น คือ การสนทนากับ ตัวผู้พิการ จะเห็นได้ว่า เมื่อผู้เข้าร่วมประสบการณ์ได้สนทนาร่วมกับพิการทางสายตา จะก่อให้เกิดกระบวนการสะท้อนคิดที่จะนำไปสู่การเข้าใจและยอมรับในตัวผู้พิการ อีกหนึ่งปัจจัยสำคัญ นั่นก็คือ การเปิดโอกาสให้ผู้พิการได้แสดงความสามารถของ ตนเอง ซึ่งปัจจุบันเราอาจจะได้เห็นความสามารถของพิการในมุมมองของเชิง ศิลปะ เช่น เล่นดนตรี ร้องเพลง เป็นต้น แต่หากทว่ามีเวทีในการแสดงความสามารถในทักษะ การประกอบอาชีพ หรือทักษะอื่น ๆ ที่สามารถเสริมสร้างการรับของบุคคลทั่วไปถึง ความสามารถที่แท้จริงของผู้พิการ ก็จะสามารถทำให้บุคคลทั่วไป รับรู้ เข้าใจ และ ยอมรับในความสามารถของตัวผู้พิการ

2. จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาสื่อเพื่อ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อผู้พิการทางสายตาโดยถือว่า นิทรรศการบทเรียน ในความมืดเป็นช่องทางหนึ่งที่จะสามารถเป็นจุดเริ่มต้นให้คนในสังคมมาให้ความสำคัญ ในเรื่องของการยอมรับและเข้าใจผู้พิการทางสายตา ทั้งนี้ควรจะมีการเสริมด้วยสื่อ กิจกรรมอื่น ๆ ที่มีการใช้ระยะเวลา และสามารถติดตามผลได้มาบูรณาการต่อยอด ประเด็นปัญหาดังกล่าวเพิ่มเติม ไม่ว่าจะเป็นการอบรมหรือเข้าค่าย การแสดงละคร บทบาทสมมติ การประชาสัมพันธ์รณรงค์นอกสถานที่ เกม เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- กิตติพงศ์ สุทธิ. (2549). คำนิยม. ใน วีระศักดิ์ จันทรส่งแสง (บรรณาธิการ). *เด่นรำในความมืด: หลากหลายโคกนาฏกรรมของผู้พิการทางสายตา* (หน้า 6-7). นนทบุรี: แผนงานสร้างเสริมสุขภาพคนพิการในสังคมไทย ศูนย์สิทธิรเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทยแห่งชาติ.
- จักรัสวิทยาศาสตร์. (2555). *นิทรรศการบทเรียนในความมืด*. วันที่ค้นข้อมูล 31 สิงหาคม 2559, จาก <http://www.nsm.or.th/index.php>
- จิรพร แผ้วกิ่ง และโสภา อ่อนโอภาส. (2546). *รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์วิถีชีวิตคนพิการทางสายตาในเขตกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดรุณี อุทัยรัตนกิจ. (2538). *การศึกษาสำหรับคนพิการในยุคโลกาภิวัฒน์*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ
- ถนอมนวล หิรัญเทพ. (2551). *วาทกรรมความพิการในเรื่องเล่าสมัยใหม่ของไทย*. อักษรศาสตร์ดุขภูบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2548). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อเสริมการสอน.
- พฐ คุศรีพิทักษ์. (2556). *การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้เชิงปริวรรตในนิทรรศการชั่วคราวของมิวเซียมสยาม*. ปรัชญาดุขภูบัณฑิต, สาขาวิชานิตศาสตร์, คณะนิตศาสตร์, มหาวิทยาลัยรังสิต.
- พวงแก้ว กิจธรรม. (2557). *หนังสือล้อเลียนคนพิการ ล้อ...กับการสร้างสังคม “พัฒนานิยม” เพื่อคุณภาพชีวิตคนพิการ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพัฒนาคนพิการไทย.
- วรินทรา ศิริสุทธิกุล. (2557). *บทเรียนในความมืด Dialogue in the Dark*. *จุลสารส่งเสริมการวิจัยบริหารธุรกิจ*. (จุลสาร). กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยภาคิขาบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.
- วิวรรธน์ จันทรเทพย์. 2548. *การจัดแสดงและนิทรรศการ*. ราชบุรี: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

- วีระศักดิ์ จันทรส่งแสง. (2549). *เต๋นร่ำในความมืด: หลากหลายโคกนาฏกรรมของผู้พิการทางสายตา*. นนทบุรี: แผนงานสร้างเสริมสุขภาพคนพิการในสังคมไทย ศูนย์สิทธิเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์แห่งชาติ.
- เสาวนีย์ สีทอง. (2556). สถานภาพและบทบาทตัวละครพิการในนวนิยายร่วมสมัย: ภาพสะท้อนสถานภาพคนพิการในสังคมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 21(37), 297-232.
- อนรรักษ์ จันทรดำ. (2559). *การประกอบสร้างชุดสัญลักษณ์แห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อบุคคลพิการทางสายตาของนิทรรศการบทเรียนในความมืด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Edmonds, L. (2005). *Disabled People and Development*. Poverty and social development Papers No.12. June 2005. Asian Development Bank.
- Hodge, H. (1998). *A semiotic analysis of the Australian Museum's Indigenous Australians: Australia's First Peoples Exhibition*. University of Western Sydney.
- Johns, C. (2000). *Becoming a Reflective Practitioner*. London: Blackwell Science.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. and others. (1990). *Fostering Critical Reflection in Adulthood a Guide to Transformative and Emancipatory Learning*. San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Company.
- Sawyer, B. and others. (2002). *Adult museum programs, designing meaningful experiences*. Rowman Altamira.
- Wong, F. K., Loke, A. Y., Wong, M., Tse, H., Kan, E., and Kember, D. (1997). An Action Research Study into the Development of Nurses as Reflective Practitioners. *Journal of Nursing Education*. 36(10): 476-481.